

LEIGÁZÓ, kivont karddal a HÁBORÚ, mérleggel az ÉHINSÉG, s fakó lován a HALÁL, mely betegséggel, járvánnyal koronás királyt, segítségért kiáltó erős férfiakat, kisdedeket védeni akaró nőket válogatás nélkül legyőz. E négy alakkal történelmünk során már többször találkoztunk. Kopjafái: Mohács és Trianon. A HALÁL azonban nemzetünk felett egyszer sem győzelmeskedett, és „*bízva bízunk*”, hogy a Covid-19 esetleges újabb támadásakor sem fog diadalmaskodni.

Bruckner Éva

Báró Károlyi László „útja” az olcsvai Asszonyréttől a kaplonyi Károlyi-kriptáig

A Károlyi család a Kaplony nemzetségből, Kont vezér második fiától származtatja magát. Birtokaik többsége a Rákóczi-szabadságharc végéig Szatmár vármegyében terült el. Olcsva, a szamosháti kis falu, ahol az alábbiakban ismertetett esemény történt, a Károlyiak első foglalású ősi birtoka, feltehetően honfoglalás kori település. A XVIII. század elejéig Olcsva a Károlyi-uradalom három központjának egyike volt, Károly és Szatmár mellett több Károlyi szülőhelye. A Károlyiak a XVI. század végéig a királyhű vidéki középirtokosokhoz tartoztak, kiemelkedésük 1609-ben indult el, amikor II. Mátyás király az 1585-ben Károlyi Mihály és Perényi Erzsébet fiaként született Károlyi Mihálynak és utódainak bárói rangot és méltóságot adott.¹ Báró Károlyi Mihály 1618-tól már királyi biztos, a királyi kegy hatására még ebben az évben visszatért feleségével a katolikus hitre. Ferdinánd 1622-ben elfogadta Károlyi Mihály jelölését Szatmár vármegye főispáni tisztségére, s július 16-án meg erősítette azt. A továbbiakban a Károlyi családban – kis megszakítással – évszázadokon át öröklődött Szatmár megye főispáni tisztsége. Mihály halálát követően fia, Károlyi Ádám kapta meg a tisztséget, tekintve azonban, hogy neki nem volt fiúörököse, halálát követően Leopold király 1661. július 13-án öccsére, Károlyi Lászlóra ruházta ezt a posztot.²

Báró Károlyi Mihály 1626. június 29-én kelt végrendeletében úgy rendelkezett, hogy „A Károlyi jószág: az Olcsva–Apáti jószággal, Császlóval, Muzsajjal, Kávással és Hatvannal együtt, mint ősi jószág a Károlyi család fiú ágát illeti meg, ahhoz az ő éltükig senki sem szólhat, magvuk szakadván fiú ágon az én szerelmes gyermekeimnek, az atyám donatiója szerint, amit Rudolpfus császár adott, az a leányág között oszol meg.”³

1686-ban a súlyos beteg Károlyi László lemondott a főispáni tisztségről fia, Károlyi Sándor, a későbbi hadvezér, a szatmári béke szerzője javára. Az ifjú Sándort 1687. augusztus 4-én I. Lipót nevezte ki a tisztségre.⁴

Ismertetőnk főszereplője az 1689. június 12-én született br. Károlyi László, a „*beteg fiú*”, akit a levelekben csak mint a „*szegény Laci*”-t emlegették. László az 1669-ben született br.

1 A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rend.: Géresi Kálmán. I–V. Gróf Károlyi Tibor, Budapest, 1882–1897. IV. 32. dokumentum.

2 Uo. 115. dok.

3 Uo. 164. és 171. dok.

4 Uo. 239.dok.

Károlyi Sándor és az 1671-ben született Szalai Barkóczy Krisztina elsőszülött gyermeke volt, akit nagyapja után kapta keresztnévét. Születési helye vitatott, Károly vagy Olcsva. László gyermekkorra feltehetően eseménytelenül telt, 8 éves korában, 1697-ben megszületett testvére, Klára, majd 1 évvel később Borbála, illetve 1703-ban Mihály. Borbála és Mihály csecsemőként elhunytak. Arról is tudunk, hogy Barkóczy Krisztina 1710-ben újra várandós volt, a gyermek születéséről azonban már nincs hírünk, feltehetően halva született vagy az anya elvetélt. Csak László, Klára és az 1705-ben egészségesen született Ferenc érték meg a felnőttkort. Az apa, Károlyi Sándor közismert életét, munkásságát, a Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepét itt nem kívánjuk ismertetni, ez az ismertető csak az elsőszülött fiú rövid, szenvedéssel teli életéről, haláláról, s a tetemet ért méltatlan bánásmódról szól.

Lászlóról 13 éves korától vannak adataink. Gyermekkorát többnyire Olcsván, Károlyban, illetve nagyanyjánál, Kohári Juditnál Gelénesen és Salánkon töltötte.

Az első érdemi adatunk szerint I. Lipót 1702-ben királyi pátenssel, atyja halála vagy lemondása esetére Szatmár vármegye örökös főispánjának nevezte ki.⁵ Betegsége ekkortájt kezdődött, de már annyira súlyos volt, hogy a megyei közgyűlést a megyeszékhely helyett az Olcsvához közeli Gyarmaton tartották meg. Beiktatását, tekintettel a fiú állapotára, a frissen felújított olcsvai kastélyban Csáky István gróf végezte 1703. január 9-én, itt tartották a több napig tartó ünnepséget is. (Az olcsvai kastély újjáépítését 1699-ben kezdték el, s 1703. január 6-án szentelte fel Péter Böjti, két nappal a beiktatási ünnepség előtt.) A Károlyi Sándor önéletírásában fellelhető megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy László a hivatalos ceremónia alatt is rendkívül rossz állapotban volt, talán nem is volt magánál. A tünetek arra engednek következtetni, hogy eszméletvesztéssel, izomrángással járó epileptikus rohamai lehettek. A rohamok gyakran ismétlődtek, édesanyja szerint 1703 tavaszán végig nagyon rosszul volt. Ennek ellenére nem tekinthetjük szellemi fogyatékosnak, írni, olvasni tudott, mozgásképességét sem veszítette el, amikor jobban volt, lovagolt is. László betegségével a korabeli orvostudomány tehetetlen volt, súlyos ideggyengeségként diagnosztizálták, gyógyítani, sőt, a tüneteket csillapítani sem tudták. További életét – kisebb megszakításokkal – az olcsvai kastélyban, ápolók felügyelete alatt töltötte. Nagymamája, Koháry Judit sokat segített lányának a beteg fiú ápolásában. A család mindent megtett, a korabeli viszonyok között mindent kipróbáltak, felkeresték a leghíresebb orvosokat, Rákóczi is felajánlotta saját orvosát, de a kórral szemben ő is tehetetlen volt. Kétségbeesésükben a csodatévő hírében álló „orosz” paphoz és füvesasszonyokhoz is fordultak. Tanácsukra a beteg fiút sárkány- és emberszívű nevével itatták, illetve annak főzetében fűrésztették. A füvet az apa a táborban gyűjtette a katonákkal. Sajnos, ez sem használt, de elegendő volt arra, hogy Károlyit a rá irigy, féltékeny ellenfelei azzal vádolják, hogy a harctéren az elesett német katonák szívét kimetszeti, s azt küldi haza fia gyógyíttatására. Ez természetesen csak egy gonosz hazugság volt.

A tehetséges hadvezér, Károlyi Sándor érthető módon nem tudott belenyugodni elsőszülött fia súlyos betegségébe. Úgy gondolta, hogy fia meggyógyul, ha kiviszi magával a harctérre, s ott majd feléled életosztője. Barkóczy Krisztina 1705. május 20-i levelében arról írt férjének Olcsváról, nem örül, hogy Lászlót Váradnál a front közelébe vitte.⁶ Koháry Judit, a nagymama sokkal határozottabban írt, szemrehányást tett vejének, hogy „szegény *Lacinak*” nem a tábor, hanem az otthoni ápolás kell, mielőbb vigye haza! Az apa kénytelen

⁵ Éble Gábor: Károlyi Ferenc gróf és kora 1705–1758. Horánszky Ny., Budapest, 1893. 57.

⁶ Barkóczy Krisztina levei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. I–II. Közreadják: Fogarassy Zoltán–Kovács Ágnes. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2011–2017. I. 44. dok.

volt tudomásul venni, hogy a harci kedvvel, a férfias ösztönök felélesztésével sem tud az akkor már 16 éves fia betegségén segíteni. A Károlyi család kénytelen volt beletörődni, hogy elsőszülött fiuk gyógyíthatatlan beteg. Némi megnyugvást csak az 1705-ben egészségesen megszületett Ferenc, Ferus hozott. László betegsége állandósult, szenvedését sem tudták csillapítani. 1710-ben, 21 évesen, a pestisjárványban halt meg, ami számára és a családja számára is megváltást jelentett.

Az emberemlékezet óta változó gyakorisággal ismétlődő járványok megtizedelték Európa akkori népességét. A XVIII. században, 1706–1796 között nyolc pestisjárvány pusztított, ezek közül a legsúlyosabb az 1708–1711 közötti volt. A pestis áldozatainak száma az akkor négymillió főt számláló Magyar Királyságban – a becslések szerint – 300 000–500 000 fő lehetett, tehát a népesség jó esetben 8, rossz esetben 12%-át pusztította ki. Olcsván ezen járványról készített jelentés nem maradt fenn, ismerjük azonban a következő, 1737–1743 közötti járvány részletes adatait, amely szerint Olcsva-Apáti egyesített község hozzávetőlegesen 580–600 főnyi népességéből 191 fő hunyt el, azaz a lakosság közel 35%-a. Ebben a járványban halt meg Füüzéry református prédikátor és Váradai György oskolamester is, nevüket ez a lista örökítette meg. Azt nem tudjuk, hogy nevezettek a tisztséget mikortól töltötték be.⁷ A járvány közeledtének híre rettegéssel töltötte el a népességet. Pusztítása a Rákóczi-szabadságharc sorsát is megpecsételte, a romhányi csata (1710. január 22.) után egyértelművé vált, hogy a pestis dúlta országban a harcok folytatása reménytelen. A járvány 1710 nyarán már Olcsvát is elérte. Barkóczy Krisztina 1710. július 5-i, Olcsván kelt levelében még azt írta férjének, hogy „*itt a pestis még istennek hála igen gyengén van, egy halottonál több nem volt, egy-kettő esik néha mirigybe*”. Kezdetben úgy gondolta, hogy a folyók által körbevett Olcsva, de különösen az Apáti ház könnyen lezárható, biztonságosnak vélte. Erre azonban napokon belül rácsófolta a járvány gyors ütemű terjedése, következő levelében már arról ír, hogy „*A kocsmáros és egész családja is elpestisesegett, a házukat kiszellőztette, kifüstöltette és becsukatta.*”⁸ Azzal azonban tisztában volt, hogy ezzel nem tudja megakadályozni a járvány terjedését. Úgy döntött, hogy családjával együtt elmenekül, azt remélte, hogy a fejedelem közelében gyógyszerre és orvosi ellátásra számíthat. A beteg, akkor már 21 éves Lászlót nem vihette magával, őt a nagyanyja, Koháry Judit már korábban elvitte az akkor még biztonságosnak hitt Koháry-birtokra, Gelénesre, majd Salánkra. Károlyiné azt írta férjének, hogy „*minden örömemet kettévágta Szegény fiamnak irtózva nyomorúságát látván*”.

Károlyiné Klára nevű, akkor már 13 éves lányával és az 5 éves, Ferenc nevű fiával indult el a fejedelem táborába. Lászlót indulása előtt meglátogatta, ez volt az utolsó találkozásuk. Károlyiné útja egy 10 hónapos vesszőfutássá vált, ami a munkácsi vár fogságában végződött.

Szeptemberben a civileket Egerből a hernádnémeti mezőn kialakított táborba küldték. Az út során az 5 éves Ferenc is beteg lett, lázas és kirázta a hideg, az anyja a pestistől tartott, az orvos az akkoriban mindenre használatos gyógymódot, az érvágást alkalmazta. A gyermek jobban lett, feltehetően nem a pestis okozta a lázat, az érvágás következményeként azonban egész életében sántított.

A pestis a Koháry-birtokra is eljutott. A nagymama arról panaszkodott, hogy a jobbágyainak nagy része meghalt, illetve elmenekült. Abban a hitben, hogy Olcsván jobb a helyzet, ápolókkal elküldte Lászlót oda, ahol rövid időn belül rajta is megjelentek a pestis tünetei. Az apa – hírét véve fia betegségének – Olcsvára küldte magántitkárát, Fekete Ferencet.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára P. 396/675. d. 2. tétel.

8 Fogarassy-Kovács i. m. I. 228. dok.

A titkár azt jelentette, hogy Lászlónak a jobb hónaljában van ereszkedése. Azzal vigasztalta az apát, hogy Páter Sárhegyi mellette van. A másik kiküldött „Vásáros-Naményi” Eötvös Miklós Bereg megyei középirtokos volt, akit Károlyi a szabadságharc idején hadi biztosnak rendelt maga mellé, s távollétében rábízta az uradalma feletti felügyeletet. (Fia, Eötvös Miklós 1768-ban bárói rangot nyert, az ő bárói ágából származott Eötvös József és Eötvös Loránd.) A László gondozásának felügyeletére kiküldöttek október 25-ei jelentése szerint a fiú akkor még élt. Eötvös azt írta, László mirigyben fekszik, vékony reménység van hozzá. *„Ha Isten kiszóléttya a világból, talán csak az ócsvai calvenista templomba temetessük. Tudom, hogy a mostani időhöz képest Exellenciád sem kívánja pompás temetését.”*⁹ A fiú haldoklik, közben jobban lesz, de Barkóczy Krisztina 1710. november 7-én Radványból már azt írja a férjének, hogy *„Szegény, édes Lacimat az Úr Isten magához vette, legyen áldott a szent nevel!”*¹⁰

Br. Károlyi László halálának pontos időpontja nem ismert, a fentebbi adatokból az következik, hogy október 25. és november 7. között halt meg. Nem az olcsvai templomba, hanem a kastéllyal szembe, az Asszonyrét kerekdombján temették el. A temetésről részletes feljegyzés nem maradt fenn. Gr. Károlyi Sándor fia sírja fölé 1726-ban, más források szerint 1728-ban kápolnát emeltetett, melyet Szent Fábián és Sebestyén, a döghalál elleni védőszentek tiszteletére szenteltek fel. A kápolna az erdői Bakócz-hegyen 1725–26-ban épült Donát-kápolna mintájára készült, azzal a különbséggel, hogy az olcsvai egy lábbal magasabb lett. A gróf elrendelte, hogy *„A kápolnában minden év január 20-án solennis processió és devotio [ünnepélyes körmenet és áhítat] legyen, hogy Isten Ő szent felsége egész hazánkat nemzetünket mentse meg, a dögletes haláltól, az éhségtől és a hadakozástól!”*¹¹

A Rákóczi-szabadságharc leverését követően Olcsva jelentősége csökkent, a Károlyi-uradalom központja nyugatra tolódott. Barkóczy Krisztina leveleinek tanúsága szerint ő azonban 1724-ben bekövetkezett haláláig évente több hónapot töltött Olcsván, fia sírja közelében. A kastély felújítása Barkóczy Krisztina irányításával 1723-ban kezdődött el.¹²

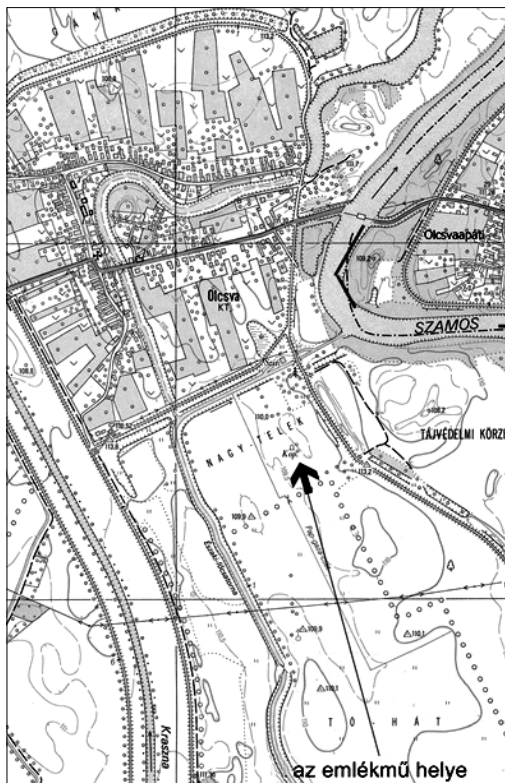
Fia, Károlyi Ferenc 1726-ban feleségül vette gróf Csáky Krisztinát, akinek az apja Rákóczival száműzetésbe menekült. Itthon teljes jószágvesztésre ítélték. Feleségének és két kiskorú lányának kényszerlakhelyül a császárvárost jelölték ki, a lányok zárdában nevelkedtek, a két kiskorú fiút nagybátyjuk, a mindig császárhű gróf, Csáky Imre kalocsai érsek gondjaira bízta. Gróf Károlyi Sándor fia, Ferenc és az emigráns Csáky István gróf lánya, Krisztina első látásra egymásba szerettek, házassági szándékukat sokan ellenezték, de az udvar beleegyezését adta. A fiatal pár a mindennel felszerelt, felújított olcsvai kastélyban kezdte meg önálló életét. Házasságuk termékenynek bizonyult, kilenc év alatt nyolc gyermekük született. Sándor, Anna és Éva Olcsván, a többiek, Mihály, majd az ikrek, Boriska és Antal, majd József és Boriska Nagykárolyban látták meg a napvilágot. Csak három gyermek: Anna, Éva és Antal érte meg a felnőttkort. Antalnak már nem volt olcsvai kötődése, édesanyja 3 éves korában meghalt, azt követően nem lakták az olcsvai kastélyt. Antal gróf az uradalmi központtól messze fekvő Szamos-menti Olcsvai kastélyt később sem használta, feleslegesnek tartotta, s lebontatta. Szirmay Antal feljegyzése szerint a kastély az 1770-es évek végén leromlott állapotban, de még állt, a gróf 1791-ben bekövetkező halálakor azonban már nem szerepel a hagyatékban, tehát 1777–1791 között rombolták le.

9 *Éble* i. m. 67–68. old.

10 *Fogarassy-Kovács* i. m. I. 285. dok.

11 *Éble* i. m. 69–70. old.

12 Uo. 159–160. old.

Báró Károlyi László egykori kriptájának és emlékművének helye Olcsván
(Az internetről vett térképen a helyet Fodor Sarolta jelölte be)

A kaplonyi templom, balra a Károlyiak kriptája
(A Károlyi Kutatócsoport archívumából)

Érthetetlen módon Antal gróf a kastéllyal egyidejűleg apai nagybátyja, Károlyi László sírkápolnáját is földig romboltatta, anélkül, hogy a tetem méltó újratemetéséről gondoskodott volna. A Károlyiak olcsvai birtoka ekkor még érintetlenül állt, a gróf a lerombolt kastély udvarán egy gabonatarolót építtetett. Sajnos ez sem maradt ránk. A Károlyi László emlékére emeltetett kápolna lebontatása semmivel sem védhető, hiszen az uradalom jövedelméből bőven futotta volna karbantartásra, illetve a nagyapja, gr. Károlyi Sándor által elrendelt évenkénti megemlékezésre. A sírhely jeltelenül, gondozatlanul, gazzal elfedve állt a mezőn, a kápolna egy ideig még élt a falusiak emlékezetében, s borzongva gondoltak az elhagyott sírban nyugóra. Nemcsak Antal gróf hibáztatható, kérdés, hogy gróf Károlyi Sándor miért nem temettette fiát – akár az 1724-ben elhunyt feleségével egyidejűleg – az akkor már felépült kaplonyi családi kriptába? Oda temették a Károlyi család valamennyi tagját, sőt, br. Koháry Juditot, Barkóczy Krisztina édesanyját is, akit gr. Károlyi Sándor anyja helyett anyjaként szeretett. A kriptát fia emlékére ettől függetlenül felépíthette volna. Lászlót holtában elfejtették.

Károlyi Antal utódait nyomasztotta ez a szégyenteljes, méltatlan eljárás. 1890-ben, 180 év után gróf Károlyi Gyula elrendelte br. Károlyi László tetemének exhumálását, s méltó újratemetését Kaplonyban. A tetem 110 vagy 120 évig – a kápolna lebontását követően –, a falusiakat is megbotránkoztatva, a jeltelen sírban feküdt. Gondot okozott a sírhely megtalálása, erről Éble Gábor, a Károlyi család levéltárnoka tudósít *Károlyi Ferenc gróf és kora 1705–1758* című művében. Az ásatás megkezdését Éble Gábor levéltári kutatása előzte meg. A földmunka 1890. március 3-án kezdődött Olcsván, Fejér Kálmán vitkai plébános felügyelete alatt. (Olcsva szintiszta református település, a legközelebbi katolikus pap a szomszéd faluban, Vitkában szolgált, így volt ez az elhunyt Károlyi László idején is.) „Hat napi ernyedetlen munka után sikerült a tetemet megtalálni. A buzgó

plébános jelentése szerint a sírhely a kápolna körszerű alapfalán belül, az északi oldalon, az oltárhely mögött – ugyanott, ahol gr. Károlyi Sándor feljegyzései jelzik –, a földszintétől 200 cm-re találtatott meg. Ott feküdt két kőlap között, egy 200 centiméter hosszú, 60 centiméter széles üregben. A csontváz majdnem teljes épségben megmaradt, úgy, ahogy eltemették, fejfelé fordítva.¹³

A kihantolt tetemet a katolikus vallás előírásai szerint beszentelték, érckoporsóba helyezték, és Kaplonyba, a Károlyiak temetkezési kriptájába szállították, ahol édesanyja koporsójának közelében helyezték örök nyugalomba. A kriptá helyére gr. Károlyi Gyula egy márványobeliszket állíttatott br. Károlyi László emlékére. Az emlékoszlop az 1970-es években még állt, megjelölve a helyet, azt követően nyoma veszett. Az obeliszk eltűnése már nem Antal gróf szégyene, feltehetően a márványból jó pénzt remélő tolvajok adták tovább orgazda sírköveseknek. Ezzel Olcsva utolsó, a Károlyi-uradalomra emlékeztető tárgyi emléke is eltűnt. Az egykori kriptá alapzatának feltárása még várat magára.¹⁴

Alföldi Vilma

A kriptá belső terme
(Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

Erzsébet királyné lánya, Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint I.

„Ó, Magyarország, szép világ!
Tudom én, élsz gyötrő láncon.
Úgy levennem én rabigád,
Kezem, lásd, nyújtani vágyom.
Haza, s szabadság: sok dalia
Ezekért ért oly bús véget.
Kötélünk bár fonódna ma,
Királyt adhatnék néktek!

Magyar hadd lenne, hadd e-honbeli hős
Vas a karja, tiszta a híre,
Derék értelmű férfi, erős,
S csak a földért verne a szíve.
Alkotna szabad magyar hazát,
Örökre – legyőzve az átkot!
Itt osztaná örömet-bánatát,
Így lenne hű királytok!”

Erzsébet, a magyarok királynéja adott hangot vágyainak 1868-ban a fenti sorokkal.¹ 1867 – az osztrák–magyar kiegyezés, valamint Ferenc József és Erzsébet budai koronázásának éve – Sisi életének is örömteli, meghatározó eseménye volt. Idézett sorai azt bizonyítják,

13 Uo. 70. old.

14 A dolgozat megírásához a fentiekén kívül az alábbi műveket használtam fel. Takáts Sándor: Szalai Barkóczy Krisztia. Franklin Társulat, Budapest, 1910; Alföldi Vilma: Olcsva-Apáti egyesített község története a Károlyiak uradalmában. Szerzői kiadás, Budapest, 2017.

1 Költeményének címe: Ó, bár királyt adhatnék néktek...